

Hatvan, Nagygombos (Római őrtorony)

A lelőhely adatai a Miniszterelnökség központi közhiteles hatósági nyilvántartásából származnak.

Névváltozatok

5. sz. lelőhely, Fábíán András telke, Nagygombos, Nagygombos (Római őrtorony), Gombospuszta

Lelőhely adatok

Lelőhely azonosítója: 23867

Település: Heves megye; Hatvani járás; Hatvan település

Lelőhely típusa: őrtorony

Kategória: temető; településnyom (felszíni); erődítés; épület; bizonytalan sánc.

Szakfeladatok végrehajtásának befejezése:

1966. április 5.

1967. június 26.

1967. szeptember 22.

1968. június 21.

1968. szeptember 26.

1968. szeptember 28.

1973. május 7.

2001. február 28.

Vezető régész, résztvevők, szakmai felelősök, intézmények

Vezető régész

Patay Pál - régész (1914 - 2020), Soproni Sándor, Kovrig Ilona, Tóth Endre - régész, Váradi Adél - régész

Korszakok

Kor: őskor, római kor, népvándorlás kor, középkor, ismeretlen kor

Korszak: bronzkor, császárkor, Árpád-kor, késő középkor

Alkorszak: késő római kor

Kultúra / népesség: kelta, szarmata

Kulcsszavak

ásatás, helyszíni szemle, terepbejárás, terra sigillata, szórványlelet

Dokumentáció

Dokumentáció nyelve: magyar

Dokumentációk készítésének dátuma: 1967. ; 1968. ; 1973. ; 2001. ; 2004. október 5. ; 2005. április 26.

Dokumentáció készítője: Patay Pál - régész (1914 - 2020), Paszternák István - régész, Tóth Endre - régész, Wollák Katalin - régész, Kovrig Ilona, Soproni Sándor, Váradi Adél - régész, Klinger László - régész, Hargitai András - régész

További lelőhely adatok:

Tevékenység	Vezető	Dátum
<u>Helyszíni szemle</u>	Patay Pál	1966
<u>Helyszíni szemle</u>	Soproni Sándor	1967
<u>Ásatás</u>	Soproni Sándor	1967
<u>Ásatás</u>	Soproni Sándor	1968
<u>Helyszíni szemle</u>	Kovrig Ilona	1968
<u>Ásatás</u>	Soproni Sándor	1968
<u>Helyszíni szemle</u>	Tóth Endre	1973
<u>Terepbejárás</u>	Váradi Adél	2001

Szakanyagok:

Szerző	Cím	Bibliográfia / Jelzet	Kelte	Jelleg
Patay Pál	Terepbejárás Füzesabony-Dormánd.	DIV Rég. Ad. 322.		Adattári dokumentáció
Patay Pál	Jelentés hatvani kiszállásról.	DIV Rég. Ad. 279.		Adattári dokumentáció
Paszternák István	Régészeti szakhatósági véleményezés Hatvan, Nagygombos.	DIV Rég. Ad. 763.		Adattári dokumentáció
Paszternák István	Jegyzőkönyv a Hatvani terepbejárásról	4307-072-374/2001. KÖI		Adattári dokumentáció
Tóth Endre	Jelentés Hatvan, Gombospuszta kiküldetéséről.	DIV Rég. Ad. 344.		Adattári dokumentáció
Tóth Endre	Jelentés helyszíni szemléről, Hatvan- Nagygombos 1973.	MNM.Rég.Ad.: XII.160/1973., Ltsz.: 10073.	1973.	Adattári dokumentáció
Wollák Katalin	Hatvan-Gombospuszta régészeti védési anyaga (Magyar Nemzeti Múzeum)			Adattári dokumentáció
Kovrig Ilona	Jelentés helyszíni szemléről, Hatvan- Nagygombos 1968.	MNM.Rég.Ad.: XIV.264/1968., Ltsz.: 8661.	1968.	Adattári dokumentáció

Szerző	Cím	Bibliográfia / Jelzet	Kelte	Jelleg
Soproni Sándor	Jelentés hatvani kiszállásról.	DIV Rég. Ad. 294.		Adattári dokumentáció
Soproni Sándor	Jelentés Hatvani leletmentésről.	DIV Rég. Ad. 295.		Adattári dokumentáció
Soproni Sándor	Jelentés a Hatvan-Nagygombos leletmentésről 1968.	MNM.Rég.Ad.: XI.201/1968., Ltsz.: 8598.	1968.	Adattári dokumentáció
Soproni Sándor	Jelentés helyszíni szemléről, Hatvan- Nagygombos 1967.	MNM.Rég.Ad.: XVIII.278/1967., Ltsz.: 8226.	1967.	Adattári dokumentáció
Soproni Sándor	Ásatási dokumentáció, Hatvan- Nagygombos 1967-1968.	MNM.Rég.Ad.: XXII.382/1967., Ltsz.: 8330.	1967-1968.	Adattári dokumentáció
Váradai Adél	Rendezési terv Hatvan, Nagygombos.	DIV Rég. Ad. 843.		Adattári dokumentáció
Váradai Adél	Hatvani terepbejárási dokumentáció.	DIV Rég. Ad. 860.		Adattári dokumentáció
Váradai Adél	Jelentés a Hatvan-Nagygombosnál végzett terepbejárásról 2001.	MNM.Rég.Ad.: LIX/437/2002., Ltsz.: 19051.	2001.	Adattári dokumentáció
Klinger László	Heves megyei adatlapok	KÖH 600/1084/2005	2005.04.26	Adatfelvételi lap
Hargitai András	Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai	KÖH 600/1982/2004	2004.10.05	Adatfelvételi lap

Jelenség	Kor	Leírás	Forrás
Őrtorony	késő római		
Telep	bronzkor		
Temető	ismeretlen kor	Hatvani terepbejárási dokumentáció.	
Terra sigillata	római kor		
Telepnyom (felszíni)	késő középkor		
Szórványlelet	népvándorlás kor		
sánc	római kor	Jelentés Hatvani leletmentésről.	
Épület	római kor	Heves megyei adatlapok	

Az oldalról letöltött adatokat megfelelő hivatkozással szabad csak felhasználni. Hivatkozás módja: Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/42430>, 2022. április 29.

Késő római katonai őrállomás Hatvan-Gombospusztán

1875-ben Hatvan-Gombospusztáról három késő római bélyegestéglá került be a Magyar Nemzeti Múzeumba, s ettől kezdve Hatvan, mint római lelőhely szerepelt a szakirodalomban [1]. A leletek hitelesítésére, a lelőhely felkutatására azonban hosszú ideig senki sem gondolt.

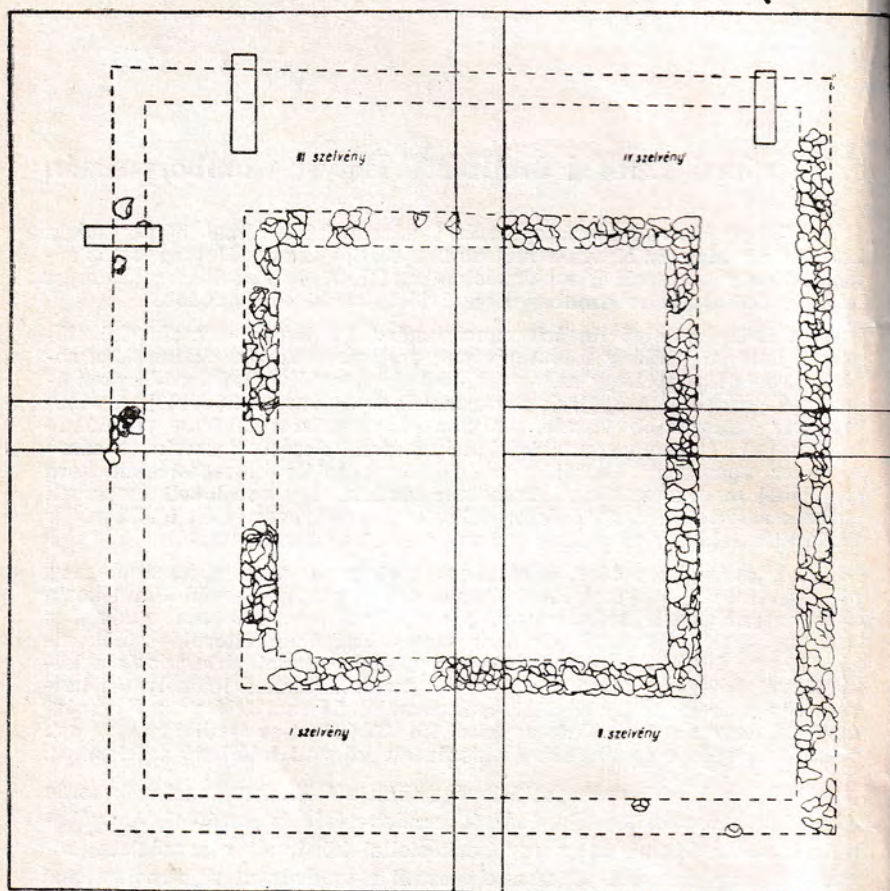
Az 1962 óta folyó lineáris sánckutatások [2] kapcsán merült fel először a hatvani lelőhely felkutatásának gondolata. A sáncok kutatása során ugyanis kitűnt, hogy ez, az Alföldet körülvevő védmű az időszámításunk IV. századában épült és a szarmaták földjét vette körül [3]. A sáncrendszer legészakibb vonala a Duna—Tisza között Hatvan vonalában haladhatott. A gombospusztai lelőhely a feltételezésünk szerint a sáncrendszer vonalában feküdt, s a lelőhelyen talált bélyegestéglák kora nagyjából megegyezett a sáncrendszer korával. Így az időbeli és térbeli egyezés vetette fel a gondolatot, felkutatni a bélyegestéglák lelőhelyét, s tisztázni a lelőhely és a sáncrendszer esetleges kapcsolatát.

A kutatást az eredeti leltárkönyvi bejegyzés alapján kezdtük meg, mely szerint a bélyegestéglákat Demkó Géza hatvani ügyvéd ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak, s azok lelőhelye: „Hatvan vidékén a Zagyva közelében, puszta Gombos szomszédságában elterülő szőlők alján.” Patay Pál kollégámmal 1966-ban a régi katonai térképek és a leltárkönyvi bejegyzés alapján sikerült is megtalálnunk a lelőhelyet a hatvani Strázsahegy ÉK-i lábánál, a Hatvanból Lőrinci felé vezető országúttól mintegy 150 m-re keletre, ahol kb. 20×20 m-es területen igen sok római tetőfedőcserep töredék és kiszántott kő volt található a felszínen.

1967-ben kisebb próbaásatást végeztünk a lelőhelyen, melynek során tisztáztuk a romterület kiterjedését, rendeltetését és korát [4]. A próbakutatás során kitűnt, hogy egy kerítésfallal körülvett négyszögletes római őrtorony csaknem teljesen elpusztult maradványai rejtőznek a mai felszín alatt néhány centiméterre. Mivel féltő volt, hogy egy esetleges mélyszántás teljesen elpusztítja a még megmaradt maradványokat is, sürgősen sort kellett keríteni a teljes feltárára, mely 1968 júniusában történt meg [5].

A feltárt római őrtorony egyszerű alaprajzi formát mutat (1—2. kép). A négyszögletes torony oldalainak külső hossza 9,40—10,02 m között változik, a torony falának vastagsága 65 cm. A tornyot kerítésfal vette körül mind a négy oldalról, a torony és a kerítésfal között 2—2,20 m széles udvart képezve. A kerítésfal átlag 67—70 cm vastag volt. Az őrtorony teljes szélessége a kerítésfallal együtt 14,87 m, hossza 15,70 m.

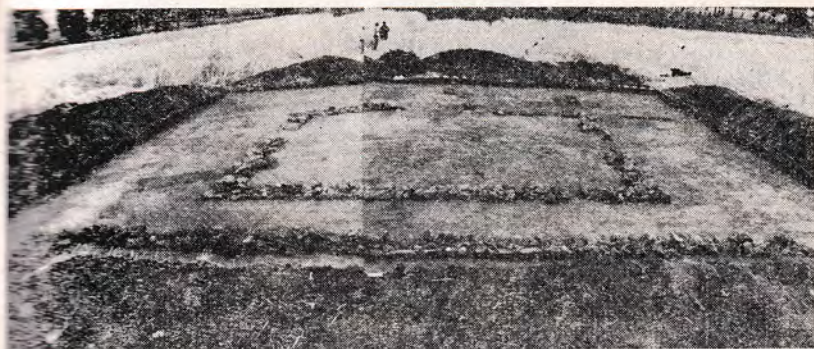

1. kép. A római őrtorony és kerítés alaprajza a kutatóárokkal.

A római épületnek mindössze a kötőanyag nélküli alapozása maradt meg, annak is csak a legelső egy, illetve néhány kisebb szakaszon két kősora. A kerítésfal három oldalon teljesen elpusztult, s a toronyfal alapozása is néhol teljesen ki volt szántva. Az épület legalsó kősorát átlag mindössze 5—15 cm vastag földréteg fedte csupán, a megmaradt maradványokat ennek következtében a szántás sok helyütt meg is bolygatta. A falak egy részét — különösen a kerítésfalat — valószínűleg már régebben kibányászhatták, mivel a kerítésfal, illetve az elpusztult toronyfal helye

glatörmelékkal, habarcstörmelékkal és kisebb kövekkel volt be-
töltve [6].

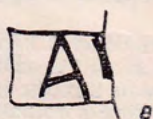
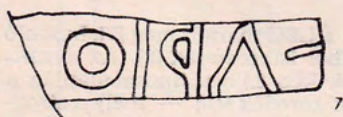
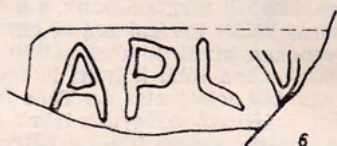
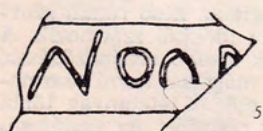
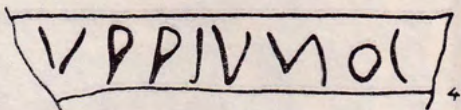
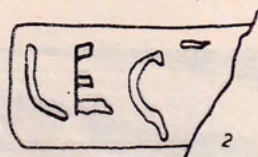
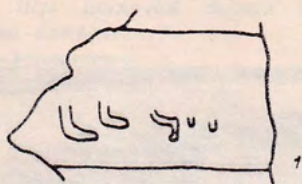

2. kép. Az örtorony feltárt maradványainak látképe DK felől.

Természetesen az ily mértékben elpusztult területen a római kori nívót már nem sikerült megtalálnunk, s a leletanyag is igen szegényes volt. Az ásátás során talált kerámiaanyag egy-két jellegtelen késő római szürke edénytöredéken kívül, kivétel nélkül a korábbi időkből származik. A feltárt szelvényekben több helyütt is mutatkoztak kisebb elszíneződések, melyekből egyrészt jellegzetes La Tène B jellegű, másrészt korai szarmata időszakból származó edénytöredékek kerültek elő. A leletanyag többi részét, egy római vasszegen kívül a bélyegestéglák alkották. Az ásátás során az örtorony területén 12 bélyegestéglát találtunk. Egy kivételével valamennyi bélyeg tegulán került elő. Három töredéken a LEG, illetve az ADI olvasható, valamennyi kései típusú bélyeg. A légio száma egyik töredéken sem maradt meg teljesen, a típusok, valamint a lelőhely földrajzi helyzete alapján a kiegészítésnél a legio II. adiutrix jöhet számításba.

Az egyik töredéken (3. kép. 1. 4. kép 1.) a LEG maradt meg [7], hasonló bélyegek Intercisából IV. századi téglasírokból ismeretesek [8]. Az ugyancsak LEG olvasatú töredék [9] (3. kép. 2., 4. kép 2.) betűtípusai alapján a kései bélyegek közé sorolható. A harmadik töredék [10] — mely retrogradul is olvasható — ugyancsak kései bélyegnek tekinthető (3. kép. 3., 4. kép. 3.).

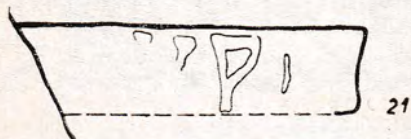
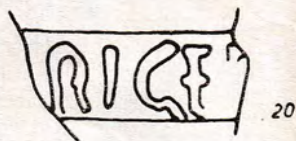
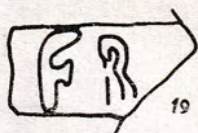
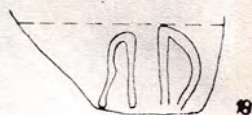
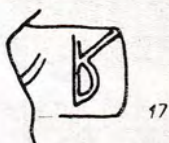
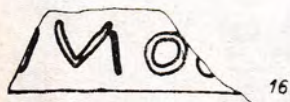
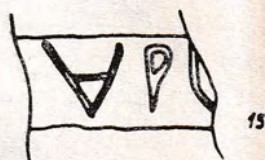
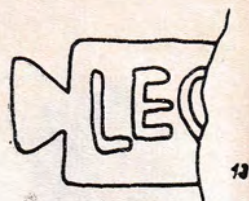
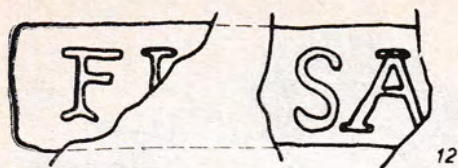
A többi bélyegtöredék jól beilleszthető a Valentinianus-kori bélyegek sorába [11]. Két töredék az AP LVPPIVNO OR típushoz [12] tartozik (3. kép. 4—5., 4. kép. 5., 7.) egy harmadik töredék ugyanennek a bélyegnek egy változatát mutatja (3. kép. 6., 4. kép. 9.) [13]. Ugyancsak ebbe a csoportba tartozik a retrográd feliratú AP IOVINI bélyegtöredék is (3. kép. 7.) [14], míg egy másik töredék AP betűkkel esetleg az AP VALENTINI típushoz tartozhat (3. kép. 8.) [15]. Feltehetően az AP IOVINI típushoz sorolható egy kis töredék (3. kép. 9., 4. kép. 4.), melyen csak a betűk előtt álló vízszintes vonal maradt meg. Két bélyeg annyira töredékesen került elő (3. kép. 10—11., 4. kép. 6., 8.), hogy besorolásuk valamelyik típusba nem lehetséges. Végül két összetartozó töredéken (5. kép. 12.) a FIG SAB bélyeg olvasható [16]. Ez a típus a noricum Lauriacumban állomásozó legio II. Italica bélyegei közé tartozik, s jellegzetes kései bélyeg, a kutatás ugyancsak a Valentinianus-kori bélyegek között tartja nyilván [17].

3. kép. Bélyegestéglák feliratos részeinek a rajza.

4. kép. Bélyegestéglák az őrtorony tetejéről.

5. kép. Bélyegestéglák feliratos részeinek a rajza.

Az 1875-ben Gombospusztáról bekerült bélyegestéglák közül kettő az AP LVPPIVNO ORD típushoz tartozik [18], míg a harmadik töredéket Szilágyi az AP VALENTINI csoportba sorolta [19].

A feltárt őrtorony felmenő fala habarcsba rakott kőfal lehetett, mivel a kiszedett falak helyén elég sok, rossz minőségű habarcs törmelék került elő. Az épület teteje római tetőfedőcserepekkel (tegula és imbrex) volt lefedve.

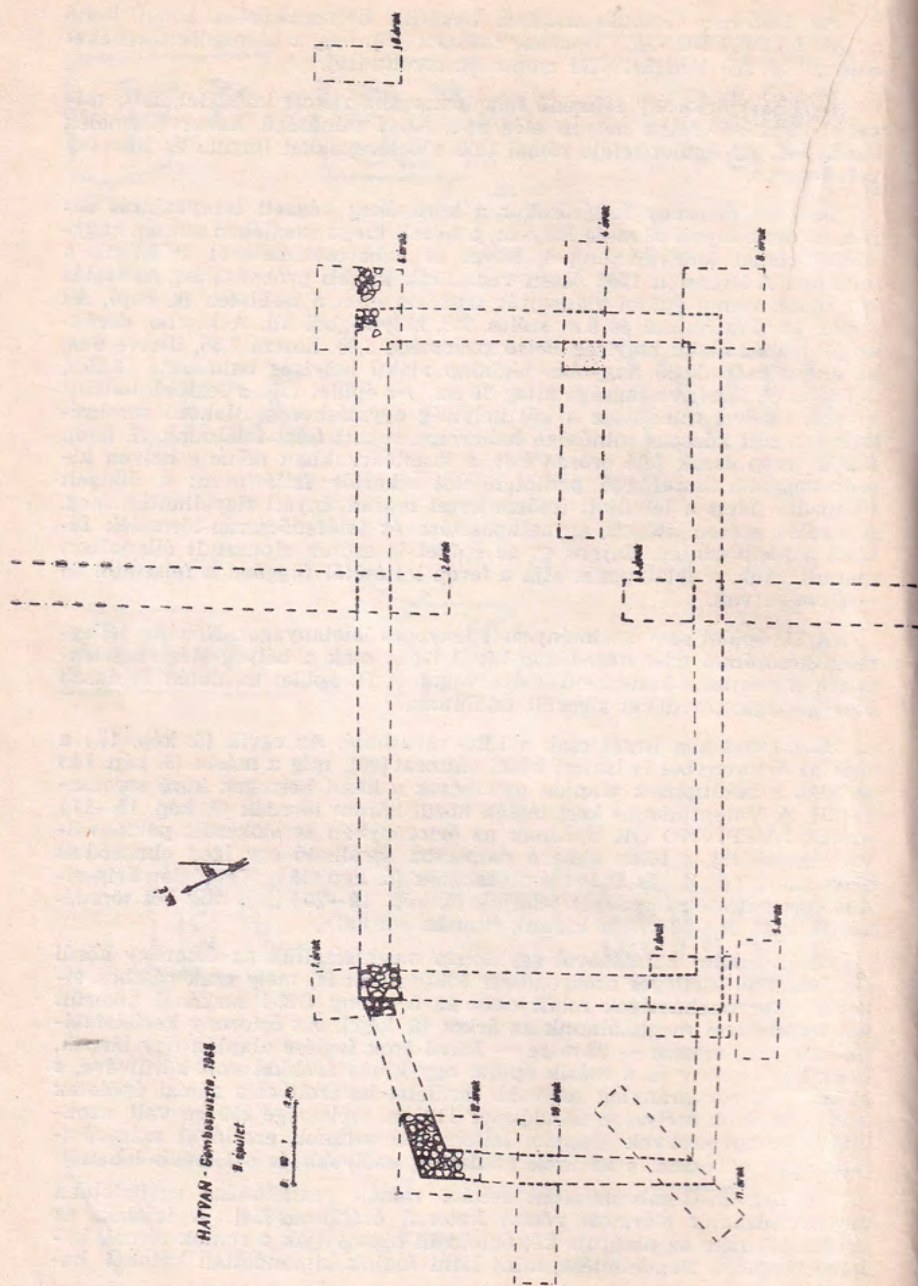
Még az őrtorony feltárásakor a környéken végzett terepbejárás során, az őrtoronytól 58 m-re ÉNy-ra, a közeli tanya kertjében szintén nagyszámú római tetőfedőcserepet, követ és habarcs törmelékét találtunk a felszínen. A területen 1968 őszén végeztünk kisebb próbaásatást. Az ásás egy újabb római épület alaprajzát tisztázta ezen a területen (6. kép). Az épület 22,30 m hosszú és 9 m széles, két helyiségből áll. A kisebb, derékszögű trapéz alakú helyiség belső szélessége 3,80, hossza 7,55, illetve 6 m, az ehhez csatlakozó nagyobb, téglalap alakú helyiség belmérete 16,00 × 7,50 m. A falak vastagsága átlag 70 cm. Az épület fala a legtöbb helyütt ki volt szedve, mindössze a két helyiség egymáshoz csatlakozó sarokrészén sikerült közepes minőségű habarcsba rakott falat találnunk (7. kép). Bár a terep észak felé erősen lejt, a kutatóárkokban néhány helyen kisebb-nagyobb összefüggő padlófelületet sikerült feltárnunk: a döngölt földpadló felett a lehullott tetőszerkezet maradványait figyelhettük meg. A padlás erősen átégett agyagtapasztása és tetőfedőcserep-törmelék fektűt a padlószinten. Sajnos ez az épület is erősen elpusztult állapotban maradt ránk, a falalapozás alja a terep lejtésétől függően a felszíntől 35–80 cm-re van.

A II. épület sem eredményezett lényeges leletanyagot. Néhány jellegtelten későrómai edénytöredéken kívül itt is csak a bélyegestéglák jelentették a pontosan keltezhető leletanyagot. A II. épület területén 10 darab bélyegestégla töredéket sikerült találnunk.

Két töredéken ismét csak a LEG olvasható. Az egyik (5. kép. 13.) a már az őrtoronyból is ismert kései változat [20], míg a másik (5. kép. 14.) töredék a betűtípusok alapján ugyancsak a kései bélyegek közé sorolható [21]. A Valentinianus-kori téglák közül három töredék (5. kép. 15–17.) az AP LVPPIVNO OR típusnak az őrtoronyban is előkerült példányai-val egyező [22], s talán ebbe a csoportba sorolható egy igen elmosódott bélyeg, melyen *II* és *D* betűk olvashatók (5. kép. 18.). Két téglán Frigeridus dux nevének töredékét találjuk (5. kép. 19–20.) [23], míg két töredéket (5. kép. 21–22.) nem tudunk típusba sorolni.

A II. épület kutatásával egyidőben megkíséreltük az őrtorony körül elhelyezkedő esetleges árokrendszer kikutatását is, mely csak részben sikerült. Terepnehézségek miatt csak az őrtorony DK-i sarkánál sikerült két metszetben megtalálnunk az árkot (8. kép.). Az őrtorony kerítésfalától aránylag messze — 23 m-re — fekvő árok ívelése alapján úgy látszik, hogy az őrtorony és a másik épület egy közös árokkal volt körülvéve, s ez az árok egy aránylag nagyobb területet határolt el a római épületek körül. Az árok mélysége mindössze 110 cm, szélessége 250 cm volt, azonban a terepviszonyok alapján feltehetően erősebb erózióval számolhattunk ezen a részen, s az árok eredetileg mélyebb és szélesebb lehetett.

A Hatvan-Gombospusztán feltárt romok rendeltetése egyöntetűen meghatározható: előretolt római katonai őrállomás [24]. A leletek, az építkezési mód, az alaprajz kétségtelenül bizonyítják a romok római, katonai eredetét. Rendeltetése, mint látni fogjuk kimondottan katonai, ha-

HATVAN - Csémbaszerke, 1948
II. épület

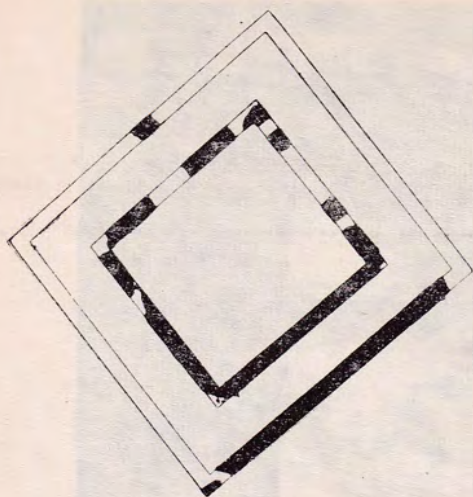
6. kép. A II. épület alaprajza a kutatóárkokkal.

7. kép. A II. épület feltárt sarokrésze.

dászati jellegű volt. Korát az előkerült bélyegestéglák kétséget kizáróan a IV. századra keltezik. A legio II. adiutrix bélyegei kései típusok s a többi kimondottan Valentinianus-kori bélyegek alapján ezeket a légiós bélyegeket is Valentinianus korára helyezhetjük. A bélyegestéglák alapján az őrtorony és a hozzátartozó, s vele egyidős másik épület építésének idejét egyöntetűen Valentinianus korára, a 370-es évekre helyezhetjük [25].

A két épület közül az elsőnek feltárt épület kétségtelenül egy katonai őrtorony, míg a másik, csak részben felkutatott rom rendeltetése még bizonytalan, feltehetően az itt szolgálatot teljesítő őrség lakóépülete lehetett. A kisebb helyiség a parancsnok szobája, míg a nagyobbik helyiség a legénység volt. Ez utóbbi esetleg deszkafallal kisebb cellákra lehetett osztva. Az őrség létszámára vonatkozóan nincsenek adataink, azonban 20–30 főnél többre nemigen becsülhetjük az itt állomásozó római katonaságot.

8. kép. Az őrtorony és az árok alaprajza.

A gombospusztai római katonai őrállomás az első, rendszeresen felkutatott és feltárt római erőd szarmata területen a pannóniai limes előterében. Hasonló előretolt őrállomásokat, erődöket a közép-dunai limesről Ausztria és Csehszlovákia területéről már ismertünk [26] s antik irodalmi adat is megemlékezik ilyen, a Barbaricum területén, a quádok földjén folyt építkezésről [27]. A Hatvan-Gombospusztán feltárt római katonai őrállomásnak úgy véljük még sem ez a legfőbb jelentősége, bár kétségtelen, hogy szarmata területen — a bizonytalan szegedi őrállomástól eltekintve [28] — ez az első konkrétan is megfigyelt római katonai létesítmény. Ha azonban a gombospusztai erőd létrejöttének körülményeit vizsgáljuk, sokkal jelentősebbnek látszik szerepe és jelentősége a magyar Alföld későrómai történetében.

A közelmúltban sikerült tisztázni a régészeti és történeti adatok alapján az Alföldet körülölelő többsoros sáncrendszer, az ún. Ördögárok,

illetve Csörszárók építési idejét, történeti szerepét. Ezt a hatalmas védművet a IV. században római irányítással az Alföld területén élt szármataik építették. Szerepe, illetve rendeltetése egyrészt a szármata terület határának védelme, másrészt, hogy mint előlimes, a pannóniai limesre háruló nyomást csökkentse és meghatározott irányba, az Al-Dunához, illetve a Duna-kanyarhoz terelje. Ezt a két limeszakaszt ugyanakkor a rómaiak nagymértékben megerősítették. Az alföldi sáncrendszer építési idejét Nagy Constantinus uralkodási idejére, a 322—332. közötti évek-re határoztuk meg. A sáncrendszer minden valószínűség szerint a későrómai éremleletek alapján a Valentinianus halálát követő évekig töltött be védelmi funkciót. Az alföldi sáncrendszer, a „Limes Sarmatae”, Valentinianus nagyszabású védelmi rendszerében még szerepet játszhatott, amit éppen a hatvani római katonai állomás léte is bizonyít [29]. A hatvani katonai őrállomás feladására vonatkozóan nincsenek adataink, feltevésünk szerint azonban nem lehetett hosszú életű, s a sáncrendszer feladásával egyidőben, a Valentinianus halálát követő években katonai rendeltetését elvesztette.

A hatvani erőd földrajzilag a legkülső sánc vonalában fekszik. Tőle nyugatra Galgamácsa és Verseg között sikerült tisztázni a legészakibb sáncvonalat egyik szakaszát. Versegtől keletre egyelőre még tisztázatlan a sánc nyomvonala, azonban a már ismert szakasz iránya a gombospusztai erőd felé mutat. Hatvantól keletre, Kál és Kompolt községek határától ismerjük ennek a külső vonalnak a folytatását, Szihalom és Mezőkövesd felé. Feltevésünk szerint a hatvani erőd ehhez a külső védelmi vonalhoz tartozhatott [30].

A hatvani római katonai őrállomás az észak—déli irányban folyó Zagyva partján, a legfontosabb átkelőhelyen épült. Itt keresztezi a Dunától Miskolc felé vezető, s minden korban igen fontos közlekedési útvonal a másik útvonalat, mely észak felől a Zagyva völgyén az Alföld felé haladt. A hatvani katonai őrállomás rendeltetése egyrészt a Zagyva völgyének ellenőrzése, másrészt a Zagyván való átkelés biztosítása volt.

A Barbaricumban, a római limestől mintegy 60 km-re fekvő, egymagában álló erőd pusztája léte is csak a szármatakkal kötött egyezség alapján képzelhető el. Ennek az egyezségnek az alapján épülhetett fel az egész alföldi sáncrendszer, majd később a hatvani őrállomás is.

A hatvani erőd kapcsán felmerült a kérdés, vajon számolhatunk-e további, ilyen későrómai objektumokkal a szármata területen. Terepbejárásaink során a sáncrendszer mellett eddig még nem találtunk a hatvanihoz hasonló római őrállomást, illetve erődöt. A legutóbbi hónapokban azonban a Felsőgödhöz tartozó Bócsa-Újtelepen, a Dunától néhány km-re keletre egy nagyméretű, mintegy 300×300 m alapterületű későrómai tábor maradványait sikerült felkutatnunk a Barbaricum területén. A bócsa-újtelepi tábor területén a felszínen talált nyolc darab római bélyegestéglá valamennyije a IV. századból származik, közöttük az egyik tegula töredéken a Hatvanból is ismert Frigeridus dux neve olvasható [31]. Ez az új római tábor földrajzilag ugyanazon a szélességi körön fekszik, mint a hatvani erőd és szintén a sáncok vonalában helyezkedik el: a Duna—Tisza közötti legdélibb sánctól — mely Dunakeszinél indul ki a Dunától — néhány km-re északra. Feltevésünk szerint a hatvani erőd és a felsőgödi tábor nagyjából egyidős, s ez utóbbi a sáncrendszer római ellátó állomása, utánpótló tábora lehetett a Barbaricum területén. A további kutatások dönthetik majd el, hogy Felsőgöd és Hatvan között, valamint Hatvantól keletre építettek-e a rómaiak további őrállomásokat.

- [1] A leletek leltári száma: 237/1875. 1—3.; A leleteket említ Alföldi A., Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I. (Berlin—Leipzig 1924) 83., Szilágyi J., Inscriptiones tegularum Pannonicarum. Disspann. II/1. (Budapest 1933) 101 (61. sz.), 102 (74. sz.), Uő., Arch. Ért. 1941 60.
- [2] Az újabb kutatásokra vö.: Patay P., Acta Ant. et Arch. 8 (1965) 97—, Uő., MFME 1969/2. 130. Vö. még: Balás V., Acta Arch. Hung. 15 (1961) 309—, Uő., Az alföldi hosszanti sáncok. Rég. Füz. II/9 (Budapest 1961), Garam E., MFME 1969/2 113.
- [3] Összefoglalóan: Soproni S., Arch. Ért. 96 (1969) 43—, Uő., MFME 1969 117.
- [4] Soproni S., Arch. Ért. 95 (1968) 131.
- [5] A feltáráson részt vettek Garam Eva és Patay Pál is. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek, leltári számuk: 68. 17. 1. — 68. 18. 26.
- [6] Az 1966. évi terepbejárás során az őrtoronytól északra mintegy 2 km-re a Zagyva bal partján egy középkori elpusztult falu maradványait sikerült felkutatni, ahol a felszínen római tetőfedőcserepeket is találtunk. Valószínűnek látszik, hogy a római erőd romjait már a középkorban is felhasználták építőanyagként.
- [7] Szilágyi J., Inscriptiones tegularum Pannonicarum. VI. t. 58. A LEG után a II. jelzés alsó végei jól látszanak.
- [8] Szilágyi J., Intercisa II. Arch. Hung. 36. (Budapest 1957) 8. és 11. Abb. 8.
- [9] Szilágyinál (Inscriptiones...) nem szerepel.
- [10] Szilágyi J., Inscriptiones tegularum Pannonicarum. VII. t. 87.
- [11] Alföldi A., i. m. 83. —, Szilágyi J., i. m. 94.
- [12] Szilágyi J., i. m. XXVII. t. 70. (az egyik bélyeg imbrexen).
- [13] Szilágyi J., i. m. XXVII. t. 74. és Intercisa II. 14. Abb. 29.
- [14] Szilágyinál (i. m.) nem szerepel.
- [15] Vö. Szilágyi J., i. m. XXVIII. 66., de lehet AP LUPPIVNO ORD típus is (Szilágyi XXVIII. t. 67. illetve XXVII. t. 72.).
- [16] Szilágyi J., i. m. VIII. t. 11.
- [17] Egger, R., Eine Militärziegelei valentinianischer Zeit. Anzeiger d. Phil. — Hist. Klasse d. Österr. Akademie d. Wiss. (1954) 110. — Aquincumban a cella trichora területéről ismeretes nagy számban ez a bélyeg típus: Nagy L., Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár utcában. (Budapest 1931) 44.
- [18] Szilágyi J., i. m. XXVII. t. 74 (237. 1875. 1.) és XXVII. t. 70 (237. 1875. 3.) típus.
- [19] Szilágyi J., i. m. XXVIII. t. 61 típus (237. 1875. 2.). Mindhárom téglá időközben elveszett.
- [20] Szilágyi J., i. m. VI. t. 58.
- [21] Szilágyinál (i. m.) nem szerepel.
- [22] Szilágyi J., i. m. XXVII. 70.
- [23] Szilágyi J., i. m. XXVII. t. 51.
- [24] Swoboda, E., Carnuntum Jahrbuch 1959 (1961) 28. szerint a Valentinianus-kori építmények a limes előterében katonai jellegűek.
- [25] Valentinianus pannóniai építkezésére legutóbb: Soproni S., Burgus—Bauintschrift vom Jahre 372 am pannonischen Limes. Studien zu den Militärgrenzen Roms. (Köln 1967.) 138.
- [26] Hasonló előretolt órallomás Milanovcén: Kolnik, T.: Ausgrabungen auf der römischen Station in Milanovce in den Jahren 1956—57. Limes Romanus Konferenz in Nitra. (Bratislava 1959) 27. — A limes előterében talált római építményekről: Swoboda, E., i. m. 29. — részletes irodalommal.
- [27] Ammianus Marcellinus 29, 6, 2., vö. még Alföldi A., i. m. 80.
- [28] Legutóbb Lakatos P., Ant. Tan. 1965. 91. Uő., MFME 1964—65 (1966) 65.
- [29] I. 3. jegyzet.
- [30] A terepkutatásokra Patay P. i. munkái a 2. jegyzetben.
- [31] A tábor területén a próbakutatást a közeljövőben kezdjük meg.

SPÄTRÖMISCHE MILITÄRISCHE STATION
IN HATVAN-GOMBOSPUSZTA
(Auszug)

In den Jahren 1967—68 wurde in Gombospusztá (Gemarkung der Stadt Hatvan Kom. Heves) ein spätrömischer militärstation erschlossen. Der zur Station gehörende gänzlich ausgegrabene Wachturm hatte einen viereckigen Grundriß. Die Längen seiner Wände bewegen sich zwischen 9,40 und 10,02 m. Die Mauerbreite beträgt 65 cm. Der Turm war von einer 67—70 cm starken Umzäunung umgeben. Zwischen Turm und Umzäunung bildete sich ein 2—2,20 m breiter Hof. Die ganze Breite des Wachturmes sind nur die Grundmauern erhalten geblieben. Die Mauern wurden an mehreren Stellen vollkommen ausgebeutet oder ausgeackert. Der römerzeitliche Fußboden ist vollkommen zugrunde gegangen. Der Fundkomplex besteht aus gestempelten Ziegeln der Valentinianus-Zeit.

58 m entfernt von diesem Wachturm wurde der Grundriß eines anderen römischen Gebäudes erforscht. Dieses Gebäude II. war 22,30 m lang und 9 m breit. Es bestand aus zwei Räumen. Die Stärke der Mauer betrug 70 cm. Die Mauerreste sind in stark ruiniertem Zustand ans Tageslicht gefördert. Auch hier wurden nur gestempelte Ziegeln aus der Regierungszeit von Valentinianus gefunden. Dieses Gebäude mag das Wohnhaus der Garnison gewesen sein.

Der Wachturm und das Wohnhaus waren von einem gemeinsamen Graben umgeben.

Diese römische militärische Station, errichtet 60 Km entfernt vom römischen Limes im Barbaricum, mag mit dem Schanzsystem im Tiefland in Zusammenhang gestanden sein. Über das mehrfache Schanzsystem wurde vor kurzem bewiesen, daß es unter römischer Lenkung zum Grenzschutz von den Sarmaten erbaut worden sei. In der äußersten Linie dieses Schanzsystems befand sich die römische militärstation von Hatvan.

Sándor Soproni